

УДК 376

ІНОЗЕМЦЕВА С. В.

«ОСОБЛИВИ ПОТРЕБИ» ЯК ПРОБЛЕМА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СПЕЦІАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Стаття присвячена історико-педагогічному аналізу проблем навчання й виховання дітей з особливими потребами в спеціальних освітніх закладах. З'ясовано зміст понять: “норма”, “відхилення від норми”, “обмежені можливості”, “особливі потреби” та їх вплив на навчально-виховний процес. Визначено категорії дітей з особливими потребами.

Ключові слова: діти з особливими потребами; інваліди; обмежені можливості; аномальні діти; відхилення від норми.

“Osobyie potrebnosti” как проблема учебно-воспитательной деятельности в специальных образовательных учреждениях. Статья посвящена историко-педагогическому анализу проблем обучения и воспитания детей с особыми потребностями в специальных образовательных учреждениях. Выяснено содержание понятий: “норма”, “отклонения от нормы”, “ограниченные возможности”, “особые потребности” и их влияние на учебно-воспитательный процесс. Определены категории детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями; инвалиды; ограниченные возможности; аномальные дети; отклонения от нормы.

“Special needs” as a problem of educational activity in special educational institutes. The article is devoted to the historical and pedagogical analyze of problems of children having special needs education in special educational institutes. The maintenance of such terms as “standard”, “deflections from standard”, “limited abilities”, “special needs” and their influence on the educational process are found out. Categories of children having special needs are determined.

Key words: children having special needs; invalids; limited abilities; anomaly children, deflections from standard.

Постановка проблеми. Суспільство складається з різних категорій громадян, певна частина з них має проблеми зі здоров'ям. За останні десятиліття в Україні, як і в усьому світі, в результаті багатьох чинників збільшилась кількість дітей-інвалідів, які потребують особливої турботи

© Іноземцева С. В., 2010

суспільства. Конституція України та Закон “Про середню освіту” гарантують усім їм право на освіту, яке можна реалізувати в усіх державних навчальних закладах. Але внаслідок різноманітних факторів певні категорії дітей позбавлені доступу до якісної освіти. Усе це свідчить про необхідність створення дітям з особливими потребами спеціальних умов для повноцінного життя, здобуття ними освіти, оволодіння професією, а також для посиленої участі у трудовій діяльності.

З огляду на це, необхідно з’ясувати, в чому ж полягають “особливі потреби” учнів спеціальних закладів і як вони впливають на навчально-виховний процес.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз науково-педагогічних джерел дає змогу стверджувати, що багато сучасних дослідників (Василькова Ю.В., Малофєєв М.М., Пилипенко О.І., Тесленко В.В., Харченко С.Я., Юрків Я.І.) присвячували свої роботи питанням визначення змісту понять “особливі потреби”, “особа з вадами”, “норма” та “відхилення від норми”, “обмежені можливості”, “інвалід”, “аномальні діти” тощо.

Мета статті полягає в аналізі наукових та історико-педагогічних джерел з проблем навчання й виховання дітей з особливими потребами в спеціальних освітніх закладах, з’ясуванні змісту поняття “особливі потреби” та їх впливу на навчально-виховний процес, визначенні категорій дітей з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу. Присвячуючи наше дослідження проблемі навчання й виховання дітей з особливими потребами в спеціальних навчальних закладах, ми вважаємо за необхідне визначити сутність понять “норма”, “відхилення від норми”, “обмежені можливості”, “особливі потреби”.

Поняття “норма” інтерпретується різними науками по-різному, залежно від об’єкта дослідження. Так, у сучасній педагогіці використовують поняття: “предметна норма” - знання, уміння, дії, необхідні для оволодіння предметним змістом освітньої програми; “соціально-вікова норма” - показники інтелектуального та особистого розвитку, які складаються до кінця певного вікового етапу; “індивідуальна норма” - показники індивідуальних особливостей розвитку та саморозвитку; “норма психічного розвитку” - показники рівня розвитку психічних процесів, які містять у собі загальні та вікові психологічні аспекти. Л. Виготський визначав норму з точки зору поняття “ідеальний вік”, тобто як ступінь і характер розвитку дитини, які дозволяють максимально успішно подолати труднощі, що виникають на певному етапі. Таким чином,

“норма”-оптимальнеспіввідношенняміжіндивідуальнимиможливостями дитини та вимогами, які висуваються до неї з боку соціуму, у тому числі, з боку системи освіти.

Сучасні українські педагоги (І. Белінська, Т. Вісковатова, Р. Каримова, Л. Одинченко, Л. Штефан) визначають відхилення від норми як невідповідність можливостей конкретного індивідуума загальноприйнятим соціальним очікуванням, критеріям успішності навчання, установленим соціальним нормам, тобто прояв обмеження будь-яких можливостей. У контексті гуманістичної педагогіки недолік, обмеження можливостей виступає як змінна величина труднощів педагогічної взаємодії, а не як невід’ємна особистісна характеристика. Відхилення можуть бути як негативні, так і позитивні. Умовно відхилення від норми можна поділити на чотири групи: фізичні, психічні, педагогічні, соціальні.

Фізичні відхилення від норми пов’язані зі здоров’ям людини і визначаються медичними показниками. До них відносять: хворобу, порушення зору, слуху, опорно-рушійного апарату.

Психічні відхилення пов’язані, насамперед, з розумовим розвитком дитини. До цієї групи відносять дітей із затримкою психічного розвитку, розумово відсталих дітей, дітей з порушеннями мови, з емоційно-вольовими порушеннями та обдарованих дітей.

Діти з педагогічними відхиленнями – це педагогічно-запущені, занедбані діти.

До категорії дітей з соціальними відхиленнями відносять дітей-сиріт, бездомних та бездоглядних дітей, дітей з відхиленнями у поведінці та правопорушників.

Сьогодні існує певна класифікація дітей з особливими потребами [5, с.17; 7, с.8]:

- Безпритульні діти (сироти, напівсироти, бездомні та бездоглядні).
- Діти з психічними та розумовими порушеннями (розумововідсталі).
- Діти, які мають вади у фізичному розвитку (сліпі, слабобачачі, глухі, слабочуючі, глухонімі, сліпоглухонімі, каліки).
- Діти девіантної поведінки (наркомани, алкоголіки, повії, неповнолітні правопорушники).
- Діти, що мають педагогічні відхилення.
- Обдаровані діти.
- Нормальні діти, які опинились у кризовому стані (жертви злочину, втікачі).

У сучасній психолого-педагогічній літературі використовують різні визначення дітей з особливими потребами, а саме: “аномальні”, “неповноцінні”, “неповносправні”, “діти-інваліди”, “діти з особливими потребами”, “діти зі спеціальними потребами”, “діти з обмеженнями”, “діти з обмеженими розумовими та фізичними можливостями”, “діти з фізичними або розумовими порушеннями у розвитку”, “діти з вадами у розвитку” [1; 4; 9]. Такі неоднозначні визначення характеризують різні аспекти і підходи до навчально-виховної діяльності з дітьми з психофізичними обмеженнями.

Педагогічна енциклопедія трактує поняття “аномальні діти” як таких, що мають значні відхилення від нормального фізичного або психічного розвитку і, у наслідок цього, потребують спеціальних умов навчання й виховання [2, с. 91].

Як свідчать інформаційні джерела [6; 8], у сучасній світовій педагогіці з’являються нові дефініції, що відображають ступінь соціальної активності і включеності індивіда, рівень можливостей та наявність специфічних потреб. Саме цьому в Росії введено поняття “діти, що знаходяться у складній життєвій ситуації”, “діти в біді”, “діти, які мають вади психічного або фізичного розвитку”, “діти з обмеженими можливостями здоров’я”.

За кордоном користуються більш широким поняттям, що об’єднує дітей з відхиленнями розвитку. Так, термін “handicapped children” (“діти з порушеннями”) об’єднує всі групи аномальних дітей та дітей-інвалідів. А до категорії “exsertional children” (“виняткові діти”) разом з вищезазначеними групами дітей відносять й обдарованих дітей. У 70 ті роки ХХ століття у Великій Британії з’явився термін “діти з особливими освітніми потребами”, який широко використовується у сучасних нормативно-правових документах та дослідженнях російських та українських учених.

Дитина з обмеженими можливостями – це дитина, яка не здатна виконувати певні обов’язки або функції внаслідок особливого фізичного, психічного стану чи недуги.

Людей з обмеженою дієздатністю можна об’єднати терміном “інвалід” - особа, яка має порушення здоров’я зі стійкими розладами функцій організму, обумовлене захворюванням, наслідками травми чи дефектами, що призводять до обмеженої життєдіяльності, й потребує соціального захисту [3; 9, с. 242].

Термін “фізичні або розумові порушення” означає будь-які розлади нервової, серцево-судинної або інших систем, опорно-рухового апарату, органів чуття, розумові чи психічні розлади тощо [4, с. 4].

Термін “діти з вадами” вживається до дітей, яким установлено відповідний медичний діагноз і в яких були в минулому або є дійсними фізичні чи розумові порушення, що суттєво обмежують їхню життєдіяльність [4, с. 4].

Обмеження життєдіяльності означає відхилення від норми діяльності дитини, яке характеризується обмеженням здатності здійснювати самообслуговування, пересування, орієнтацію, спілкування, контроль за своєю поведінкою, навчання й трудову діяльність [9, с. 242].

Термін “особливі потреби” означає, що робота з такою дитиною вимагає особливого навчального плану та спеціальних умов для організації навчально-виховного процесу, сімейного та соціального оточення, самореалізації через наявність у неї вад фізичного або розумового розвитку. Для навчально-виховної діяльності з учнями з особливими потребами необхідні особливі вказівки, технології, підходи, інструменти, обладнання, модифікації класного середовища тощо [4, с. 4].

До особливих потреб таких дітей відносять такі види потреб, як: фізіологічні; педагогічні; соціальні; потреба в безпеці, захисті, повазі, любові; потреба самовираження, самоповаги, самоактуалізації [10].

Отже, на нашу думку термін “діти з особливими потребами” є найбільш гуманним на сьогодні в Україні.

Виходячи з того, що діти з фізичними або розумовими порушеннями у розвитку потребують спеціально організованої навчально-виховної діяльності, особливо важливим виявляється необхідність їх класифікації залежно від характеру відхилень, вад або обмежень. Серед дітей з особливими потребами науковці (Василькова Ю.В., Капська А.Й., Харченко С.Я. та інші) виділяють декілька категорій, а саме:

- діти з порушеннями слуху (глухі, слабочуючі);
- діти з порушеннями зору (сліпі, слабозорі);
- діти з порушеннями мови;
- діти з порушеннями опорно-рухового апарату;
- діти з порушеннями інтелектуального розвитку (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку);
- діти з комплексними порушеннями (сліпоглухонімі, сліпі розумово відсталі, глухі розумово відсталі тощо);
- діти з хронічними соматичними захворюваннями;

- діти з психоневрологічними захворюваннями [1, с. 131; 9, с. 207-208].

До числа недоліків розвитку, характерних для всіх категорій дітей, відносяться: уповільнене і обмежене сприйняття; недоліки розвитку моторики, мови, розумової діяльності; недостатня пізнавальна активність; невпевненість у себе, низька комунікабельність тощо.

Особливі потреби дітей зазначених категорій постають у тому, щоб:

- на ранніх стадіях за допомогою медико-психологічної й соціально-педагогічної діагностики виявити первинне порушення в розвитку;
- почати застосовувати спеціальне навчання й психолого-педагогічну підтримку одразу ж після діагностики;
- проводити абілітацію й реабілітацію за індивідуальною програмою;
- використовувати різноманітні засоби, “обхідні шляхи” в навчанні;
- регулярно контролювати, проводити моніторинг ходу розвитку дитини в процесі абілітації та реабілітації;
- особливим чином організувати освітнє середовище й життєвий простір, адекватний порушенню;
- інтегрувати участь сім’ї й спеціалістів у навчально-виховному процесі [9, с. 246-247].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, з’ясування змісту поняття “особливі потреби” та визначення категорій дітей з особливими потребами мають впливати на вибір напрямів, форм, методів і технологій навчально-виховної діяльності з учнями спеціальних освітніх закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Ю.В. Василькова. – 2-е изд., испр. – М.: Изд. Центр “Академия”, 2004. – 160с.
2. Педагогическая энциклопедия: в 4 т. / Глав. ред. И.А. Каиров. – М.: “Сов. Энциклопедия», 1964.
3. Пилипенко О.І. Образотворча терапія як метод соціально-профілактичної роботи / О.І. Пилипенко // Профілактика і терапія засобами мистецтва. – К., 1996. – С.8-11.
4. Про світ дітей з особливими потребами: Порадник керівникам освітніх установ, вчителям, вихователям дошкільних закладів, шкіл-інтернатів та груп продовженого дня, батькам щодо роботи з дітьми з порушеннями психофізичного

- розвитку / Упоряд. Снайдер В.І. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. – 140с.
5. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / За ред. А.Й. Капської. – К.: Український державний центр соціальних служб для молоді України. – 2000. – 260с.
 6. Тесленко В.В. Проблема відношень понять «норма» та «аномалія» в контексті соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями / В.В. Тесленко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. - № 3. – 2006. – С.23-31.
 7. Технології соціально-педагогічної роботи: навчальний посібник / А.Й. Капська, М.М. Барахтян, О.В. Безпалько. – К., 2000. – 373с.
 8. Тюптя О., Парашів І. Психокорекційні методи роботи з людьми з особливими потребами / О. Тюптя, І. Парашів // Практична психологія та соціальна робота. - №4. – 2002. – С. 8 – 11.
 9. Харченко С.Я. Соціально-педагогічні технології: навч. – метод. посібник для студ. вищих навч. закладів / С.Я. Харченко, Н.П. Краснова, Л.П. Харченко. – Луганськ: Альма-матер, 2005 – 552 с.
 10. Юрків Я.І. Специфічні потреби дітей з розумовою обмеженістю / Я.І. Юрків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. - 2007. - №1. – С. 38-43.